

Старозаветна историја спасења

Вера као ослобођење од идолатријског ропства

(први део)

Јован Благојевић

И шта још да вам кажем?

Не би ми, наине, достајало времена,

кад бих стао причати о Гедеону ...

који вером победише царства... у боју ојачаше,

натераше туђинске војске у бекство.

Јеврејима 11, 32–34

Сваки нови стих или целина у тексту у *Химни вере* почиње наглашеним изразом *вером*. Ова пракса се нагло прекида у ст. 32, који почиње набрајањем више старозаветних личности из периода судија, закључно са првим царем уједињеног јеврејског цара, Давидом. Штавише, историјски преглед сеже, према неким ауторима, све до периода Макавеја. Брз и речит сажетак тријумфалних дела којима је исказана вера обезбеђује ефектан закључак читавом одељку. Прелаз између ова два дела поглавља наглашен је реторичким питањем *И шта још да вам кажем?* Оно је општи омилитички и књижевни идиом којим се сугерише временско ограничење у излагању што потврђују речи које се надовезују: *Не би ми, наине, достајало времена*. Обе фразе су присутне код писца класичне грчко-римске књижевности, укључујући и Филона, Плутарха и Цицерона и обично сугеришу на-

меру да се сажме даље излагање. Тако и писац Химне вере ванредно елегантном реторичком стилском фигуром у нарацију уводи више судија Израилевих. Набраја шест, наизглед произвољно издвојених личности, али на такав начин да се у позадини подцртавају и они који су нису именом споменути због ограничења у времену. Имена нису наведена хронолошки, што је било у складу са другим листама у којима сусрећемо са неким од наведених имена (уп. Тг. *Ps.-J. Dtr 34:1*). Могуће је да писац Посланице следи септуагинталну верзију 1Сам. 12, 11 која је блиска и другим ранохришћанским писцима (*Apost. Const. 7.37.1*). Сличну праксу имају и јудео-јелински литургијски текстови из периода настанка Посланице.

Доба судија Израилевих

Период *судија Израилевих* је један од најмрачнијих периода

историје старозаветног народа Божијег. То је био период великих и тешких трансформација. Смрт Исуса Навина означила је нестајање централног ауторитета. Израил је до тада био чврсти савез племена у незауставивом ратном походу. Племена су расељена по територијама на којима су и даље живели и староседеоци. Хананска племена су ту била присутна већ дужи низ деценија (па и векова) и досегла су културни ниво који је знатно надилазио цивилизацијске форме израилских номада. Хананска култура је била чврсто повезана са хананским култом, веома сензуалном, и Израилцима изразито примамљивом – култу плодности (који је укључивао и сакралну проституцију). Главно божанство је било Ваал, а његова дружбеница је била Астарота (или Анат), сензуална хананска богиња љубави и рата. *Хананска религија била је по Израил вишеструко објаснија него*

хананске војске – писали су добри познаваоци овог периода.

Друштвена трансформација се огледала у стварању лабаве племенске конфедерације без централне власти и у промени стила живота од номадско-ратничког до седелачког, сточарско-земљорадничког. Ова трансформација је водила промени религијских потреба и схватања израиљског народа. Јахве, Бог пастир, који своје стадо води на *зелену њашу Ханана* и Бог рата који моћном силом чини да се његов народ насели на тој доброј земљи постаје *непошребан*. Израиљ је стигао на одредиште, нема потребе за пастиром који ће га даље водити. Земља је заузета и нема потребе за ратником који ће управљати даљим освајањима. Израиљ је своју потребу препознао у потребама локалног становништва, потребан му је Бог који ће *зелену њашу Ханана* чинити и даље зеленом, Бог који ће омогућавати плодност земље, уредно смењивање годишњих добра и богату летину. Таква божанства је препознао у хананској религији и у култу Ваала и Астароте. Јахве није био потпуно заборављен. Он је остао врховни Бог Израиља, помало *прошера* на далека небеса, док је простор ближе свакодневном животу заузео Ваал.

Ваал је покушавао да *коезистира* са израиљским Јахвеом, као што је већ вековима коезистирао са све удаљенијим поглаваром хананског пантеона, Елом. Јахве је, међутим, *Бој ревношељ* (*љубоморни*) који не пристаје на такву коезистенцију. Он жели потпуну пажњу и љубав свог народа, Израиља. Када се његов народ окреће за *другим бојовима*, Јахве се повлачи, повлачећи и своју заштиту. Тада ханански народи, они исти чије су богове Израиљци почели да обожавају, освајају и поробљавају Израиљце. Тежак јарам туђина води Израиљце покајању и враћању Јахвеу, са вапајем и сузама... и Јахве одговара. Он подиже ослободиоца који руши туђинску власт, обнавља племенску (или националну) самосталност Израиља и

Ваал, бронзана фигурина из 14. в. пре Христа, пронађена у Рас-Шамри (древном Угариту), чува се у Лувру

благостање. По смрти тог ослободиоца, који је постајао судија (управитељ) племена народ обично изнова пада у идолопоклонство и почиње нови циклус дешавања (ропство, покајање, подизање ослободиоца, ослобођење, благостање, идолопоклонство, ропство, покајање...). Ово се, из разумљивих разлога, назива *шаласасџим* или *валовиџим* богословљем и историјом. У сажетку који је сачинио писац *Химне вере* прво место припало је Гедеону.

Гедеон

Гедеон је био млади храбри и успешни устаник против тираније мадијанских пљачкашких хорди. Познат је био и као Јероваал (1Сам. 12,11 LXX; уп. Суд. 6, 32; 7, 1). То име, са теофоричним наставком, сугерише колико се снажно и брзо укоренио идолатријски култ Ваала међу израиљским племенима. Његов устанак

Гедеон је применио ратну стратегију изненађења. Уз застрашивање непријатеља (које је било последица непосредне божанске интервенције) ова стратегија се показала веома успешном. Према библијској приповести, наиме, један од мадијанских војника је свом саборцу испричао сан који је овај протумачио као знамење да ће се Јахве борити за Израиљ и да ће, стога, мадијанске снаге, иако вишеструко бројније од Гедеонових војника, бити поражене. Гедеон је чуо овај разговор, јер је управо тада (по непосредној Божијој заповести) извиђао у близини мадијанског логора. Извео је логички закључак: упркос вишеструкој бројности Мадијанци су уплашени и, још значајније, сам Бог је на страни малобројних ратника којима он заповеда.

и победа над Мадијанцима извојевани су неочекиваном ратном тактиком, али је пресудни значај имала божанска помоћ којом су оснажене његове малобројне војне снаге (Суд. 6, 33–8, 21). Гедеон је, стога, заиста вером натерао *туђинске војске у бекство* (Јевр. 11, 34). Устанак у коме је Гедеон ослободио свој народ остао је запамћен у каснијој библијској историји (види Пс 83, 11; Ис. 9, 3–4; 10, 26) и касније јудејско и хришћанско предање у њему препознаје *искушење Гедеона, сина Јоасовог*. Терминолошко наглашавање религијског аспекта његове победе је додатно истицано тврдњама да се Гедеонова победа јавља као божански благослов задобијен када је Бог прихватио његову жртву код стене и руна (Суд. 6, 11–24.36–39; уп. *Tg. Neof. Gen* 49:18; *Apost. Const.* 7.37.1).

Библијски писац описује сусрет Гедеона и тајанственог *анђела Господњег* у категоријама древних анџеломорфних теофанија. Тако се додатно нагла-

шава значај долазећих догађаја. Теофанијски позив Гедеону да буде ослободитељ свог народа, с друге стране, сугерише да је и само ропство из којег Гедеон треба да изведе Израиљ дубоко повезано са религијском апостазијом Израиља. Последично рат за војевање слободе није требао да буде, пре свега, војни сукоб (мада је Гедеонов устанак очигледно био добро организован и дуго припреман, тако да су га и сами Мадијанци препознали као претњу), већ борба за повратак Израиља свом истинском Богу, Јахвеу. Није, стога, чудо што рат против мадијанских завојевача Гедеон започиње рушењем локалног олтар посвећеног Ваалу и његовог кипа. Гедеонов рат је, заиста, био *рат Господњи* – рат који је Гедеон водио међу својим саплеменицима за Господа и рат који је Господ водио за Гедеона и његове саплеменике против

Гедеон убија Завеја и Салмана, мадијанске вође (Суд. 8, 21) – минијатура из *Октатеуха (Осмокњижја)* из 13. в. (Vatop. 602), који се чува у ман. Ватопеду

Јединица од израиљских 300 војника стајала је насупрот 30.000 мадијанских војника. Гедеонова јединица се састојала од малог броја израиљских војника који су преостали после озбиљне селекције коју је Гедеон извршио. Одстрањени су уплашени, они чија је пажња била подељена (недавно ожењени) и они који су били неопрезни (који су одложили оружје како би пили воду иако је постојала могућност да се сваког тренутка сукобе са непријатељском војском). Одабрани војници су опколили мадијански војни логор са три стране. Носили су упаљену бакљу покривену крчагом (да се не би видела светлост), трубе и мачеве. На звук Гедеонове трубе сви израиљски војници су разбили крчаге. Светлост њихових бакљи је наједном блеснула у ноћи, праћена звуком труба и бојним покличом *мач Господњи и мач Гедеонов*. Међу изненада пробуђеним мадијанским војницима завладала је паника јер им се учинило да их напада многобројна израиљска војска. Настао је неорганизовани бег који је за последицу имао потпуни пораз Мадијанаца (Суд. 7).

Мадијанаца. Његов пример нам показује да је рат против свако-врсног идолопоклонства, у свету

који нас окружује и који је испуњен идолима, оно на шта смо и ми као хришћани позвани. ❖

Старозаветна историја спасења

Вера као ослобођење од идолатријског ропства

(други део)

Јован Блајковић

*И шта још да вам кажем? Не би ми, наиме, досијало времена,
кад бих стао причати о ... Вараку и Самсону, Давиду и Самуилу који вером
... победише царства... у боју ојачаше, ...*

Јеврејима 11, 24–25

После Гедеона, чији пример показује да је рат против идолопоклонства оно на шта смо и ми као хришћани позвани, у *Химни вере* место су нашли и други великани Израилеви.

Варак

Варак је био војни командант израиљске војске у устанку против хананског војсковође Сисаре (Суд. 4, 4–16). Његова величанствена победа прослављена је у *Девориној пјесми*, снажној ратној химни која се убраја у најстарије поетске исказе библијског предања (Суд. 5, 1–31). Писац *Химне вере*, у складу са каснијим јудејским и хришћанским предањем, дело Варака и Деворе препознаје као жртву прихваћену од Господа, а самог Варака као великана вере (види *Tg. Ps.-J. Пнз. 34, 1–2; post. Const. 7.37.2*). Тиме се наставља нит разумевања рата против непријатеља Израиља као свештеног чина.

Самсон

Самсон је био неуобичајено снажан ратник и вероватно најпознатија личност Књиге о Судијама. Његово рођење повезано је са ангелообразном теофанијом којом је најављена величанственост дела које је требало да изврши за свој народ као *рашник-назиреј*, учесник *нарочијој савези* са Јахвеом и носилац Јахвеовог Духа (Суд. 13, 24; 14, 6.19; 15, 14 уп. Суд. 15, 18; 16, 17.28). Касније предање у Самсоновом делу види *искушење сина Манојевој* (*Tg. Neof. Пост. 49, 18; уп. g. Ps.-J. Пнз. 34, 1*), а ранохришћански аутори о истом говоре као о жртви коју је Бог прихватио (*Apost. Const. 7.37.1*). Самсон је био у сукобу са Филистејцима, *народима са мора*, који су у Ханан досијели највероватније са *Криша* у време када су се и израиљска племена борила да се населе у *Обећаној земљи*. Филистејци су били у значајној предности јер су познавали тајну то-

пљена и обраде гвожђа и имали су јаче оружја. Они су били главни противници израиљских племена током више од два века, све до цара Давида који их је коначно поразио. Пре него се писац *Химне вере* окрене самом Давиду, у свој списак *великана вере* уврстиће још једног Судију, Јефтаја.

Јефтај

Јефтај је у Старом Завету прослављен као велики ратник. Он се, захваљујући војној способности, уздигао од презреног и одбаченог ванбрачног сина, преко вође хајдучке дружине, до ослободитеља трансјорданских племена Израиља (Суд. 10, 6 – 11, 32). Запамћен је и као човек који је био спреман да одржи савезну реч по сваку цену (Суд. 11, 29–39). Јефтај је био дубоко загладан у свештену историју свога народа. Из постојећих предања о Изласку и путовању ка Ханану црпео је уверење о божанском вођству свог народа у про-

Пророк Самуило помазује Давида за цара Израилјевог, фреска из синагоге у Дура-Европосу (у Сирији), 3. век

Политички, Самуило је био последњи судија, харизматски лидер (који је можда неуспешно покушао да оснује управитељску династију (1Сам. 8, 2; уп. 1Сам. 2, 12–17.22). Уздицањем цара Саула, Самуилова световна власт је битно ограничена (1Сам. 7, 16; уп. 1Сам. 7, 2–15; 8, 4; 12, 1–6). То је за последицу имало лични сукоб који је пут ка успеху отворио трећој страни – Давиду, новом Самуиловом штићенику и помазанику. Религијски, Самуило је, такође, био личност чије је деловање имало преобразитељски карактер. У његовом деловању судијска власт све више губи политичко и добија религијско значење. Иако је инспирисао неке осветничке походе, сам Самуило није учествовао у ратовима. Судијску власт је приближио духовним сферама преузевши и неке аспекте свештеничке службе, иако се никада није званично прогласио свештеником.

шлости и садашњости, вођству које је једном заувек одредило позиције Израјљаца у односу на непријатељска племена Амонаца (Суд. 11, 14–27). Његове победе су запамћене у каснијем библијском и ванбиблијском предању Јудеја (1Сам. 12, 11; *Tg. Ps.-J.* Пнз. 34, 1) и раних хришћана који су и његово дело препознали као жртвену активност (*Apost. Const.* 7.37.2).

Давид и Самуило

Спомен Давида међу великанима вере је очекиван због његовог великог значаја у старозаветној историји, и богатом јудејско и хришћанском предању (Сир. 45, 25; 47, 2–11; 1Мак. 2, 15; 1Клим. 18, 1–17; уп. *Apost. Const.* 7.37.2). Истицање снаге Давидове вере је нит која спаја ранохришћанско, јудејско и старозаветно предање (1Клим. 18, 1; Сир. 47, 4–5; 1Сам. 17, 26.32.34–37.45–47). Давидово рано појављивање на војној и политичкој сцени историје древног Израјља повезано је са Самуилом. Самуил је био последњи међу судија Израјља (1Сам. 7, 15–17) и први вођа другачијег харизматског правца – раног пророчког покрета (1Сам. 3, 19–20; 10, 5.10–11; 19, 20; уп. Сир. 46, 13–20; Дап. 3, 24). Он је, заправо, био нова врста друштвено-поли-

тичког и, надале, религијског харизмате, био је *пророк*. Аутор *Посланице* Самуила и спомиње као личност која је живела у времену великих друштвено-политички и религијских промена и као личност која је својим деловањем и сама дала значајну улогу у тим променама. Помињањем Самуила аутор *Химне* поставља темељ не само за прелазак из друштвеног уређења племенске конфедерације у централистичку монархију, већ и темељ за увођење на сцену других неименованих пророка из чијих су живота узете сцене за наредни стих.

Пророчки покрет је имао више фаза, а пророци су имали различите облике деловања. У најранијем периоду пророци су деловали као путујуће групе харизмата окупљене око лидерске фигуре. Проучавали су свештене списе, памтили су усмена предања и објављивали вољу Божију коју су спознавали у екстатичком искуству (1Сам. 10, 5–7; 19, 23.24; 2Цар. 3, 15–20). Пророчке групе, свакако без јавистичког предзнака, биле су познате и изван Израјља. У Израјљу су пророчке групе образоване у аскетске заједнице које су живеле у близини древних светилишта. Те заједнице су вероватно изнедриле неке од *пророка йисаца* чији су ученици бележили

и сакупљали поуке и поруке својих учитеља. Лидери заједница рано су постали дворски саветници (или дворских критичари), а покрет је имао значајну политичку снагу. Пророчки покрет је имао изразит јавистички предзнак и његове вође су константно говориле против синкретистичке праксе Јевреја, што је чинио и Самуило у Миспи приликом жртвоприношења (1Сам. 7, 5–14 уп. Сир. 46, 16–18). То је представљало и својеврстан вековни позив на остваривање истинске слободе. Познији пророчки списи убедљиво сведоче о том позиву који је заправо био и најава ослобођења дарованог у Христу. Искуства старозаветних личности као својеврсно партиципације у будућој слободи представља и аутор *Химне вере* у наставку свог текста.

– крај у следећем броју –

Старозаветна историја спасења

Вера као ослобођење од идолатријског ропства

(трећи део)

Јован Блајојевић

*Који вером ... извршише праведност̄,
постидоше обећања, зашворише уста лавовима,
ујасише силу ођнену, избегоше оштрицу мача...
поборише војске шуђинске*

Јеврејима 11, 24–25

Историјска делатност пророка, чијим је животима доминирала вера, представљена је у складу са дотадашњим предањем (Сир. 48, 1 – 49, 10). Пророци су описани као примери вере у сопственим покољењима, без навођења појединачних имена. Аутор подразумева да је заједница којој се обраћа упућена у богато предање о пророчкој делатности и у свом сажетку употребљава ванбиблијске изворе.

Сведоци вере у благословима

Навод *извршише праведност̄* је технички израз за праведни суд управитеља или владара. Њиме се наглашава лични интегритет субјеката радње (Пс. 14, 2 LXX; Дап. 10, 35). Аутор *Химне вере* овим речима у сећање дозива, пре свега, Самуила и Давида (1Сам. 12, 3–5.23; 2Сам. 8, 15; 1Дн. 18, 14 LXX; уп. 1Цар. 10, 19). Вера наведених личности, као и

судија, пророка и царева уопште, водила је *досезању обећаних блајослова* (Суд. 4, 6–7.14, 6, 12–16; 7, 7; 13, 5; 2Сам. 7, 11), односно реализацији савезних обећања датих праоцима Израиља.

Сведоци вере у расејању и смртним опасностима

Наредна три навода говоре о ванредном ослобођењу од смрти. Речи *зашворише уста лавовима* могу се повезати са Самсоном и Давидом (Суд. 14, 5–6; 1Сам. 17, 34–37; уп. Сир. 47, 3), али се готово сигурно односе на Пророка Данила (Дан. 6, 23–24; уп. 1Мак. 2, 60; 3Мак. 16, 3.21; 18, 13) коме је посвећено доста простора у ранохришћанској литератури (1Клим. 45, 6; *Apost. Const.* 7, 37.2–3).

Повезивање са Књигом Пророка Данила наставља се речима *ујасише силу ођнену*. Оне су сажето подсећање на догађаје описане у Дан. 3, 19–28.49–50, али и на обимну познојудејску и ранохришћан-

ску књижевност (1Мак. 2, 59–60; 3Мак. 6, 6–7; 4Мак. 16, 3.21; 18, 12–13; уп. 1Клим. 45, 6–7). У поменутих описима поступци Данилових пријатеља препознати су као непоколебљива вера и верност. Историјско-наративни део Књиге Пророка Данила обликован је, на основу старијих предања, у 2. в. пре Христа. Описани догађаји се смештају у 6. в. пре Хр. – време драматичних промена на друштвено-политичкој сцени древног Оријента. Асирска империја је необично брзо нестала под ударима ратних вођа нововавилонског царства. Непун век касније и само нововавилонско царство било је поражено од здружених снага Мадјанаца и Персијанаца вођених знаменитим царем Киrom II Персијским. Драматичне промене у друштвено-политичком свету древног централног Оријента снажно су се одразиле и на живот библијског Израиља. Асирска освајања су довела до пропасти северног, израиљског царства и

Пророк Данило окружен лавовима, подни мозаик, Bordj El Loudi (Тунис), 4–5. век

честим кризним временима. Стихови сежу кроз историју све до макевејског доба и сукоба са Селеукидима које је предводио Антиох IV Епифан (уп. 1Мак. 3, 17–25; 4, 6–22.34–36). Њихове војне формације су, у више наврата, означиване као *шућинске* (1Мак. 1, 38; 2, 7; 4, 12.26), што је термин који користи аутор *Химне вере* (уп. 1Мак. 3, 17–25; 4, 6–22.30–33).

Сажетак писца *Химне вере* у стиховима 11, 24–25 контекстуално је повезан са ранијим стиховима. Значајнија је, међутим, њихова унутрашња – богословска – повезаност. Они настављају тему верности која стоји насупрот искушењу идолатрије, али је и узводе на виши ниво. Наведени примери показују да је идолатрија суштински самообожаване у различитим формама. Идолатрија древног света била је повезана са култом плодности у циљу обезбеђивања средстава за **свој живот**. На дубљем нивоу, који се открива у случају Данила и његових пријатеља, искушење идолатрије се показује као страх од смрти – одступање од верности у циљу чувања **свог живота**. Наведени примери нам указују да идолатрија не доводи до циља. Њоме се – у коначном смислу – смрт одлаже, али не превазилази. Верност, коју Данилови пријатељи изражавају тврђом да служе не идолима *већ Богу који их може избавити и из руке моћног цара*, показује се правим путем за разрешење овог егзистенцијалног проблема читавог човечанства. Додајмо њихово исповедање да *уколико их Бој и не би избавио, они неће служити идолима* (Дан. 3, 15б.18). Ово исповедање било је мотив многих Јудеја древног доба и хришћана првих генерација који су положили свој живот као сведочанство своје вере, верности и уверења да је њихов живот *сакривен у Боју* (Кол. 3, 3), чак и када га губе у физичком смислу. Ово је, истовремено, и снажан позив нама који се у различитим искушењима турбулентне данашњице сусрећемо са истим изазовима у другачијим формама. ■■

до депортације његовог становништва. Век и по касније уништено је јужно, јудејско царство, а велики део његових угледника депортован је у Вавилон – где су били сведоци слома вавилонске моћи под ударом персијских освајања.

Велике геополитичке промене одразиле су се на библијски Израил. Обични људи у сопственим животима, а не само државни апарат, снажно су искусили последице тих догађања. Баш ту, у њиховим свакодневним животима, национални и државни словови израиљских држава су се рефлектовали на једном дубљем, личном нивоу – нивоу вере. Сердах, Мисах и Авденаго, тројица израиљских племића и пријатеља Пророка Данила, суочили су се са смртном опасношћу. Тада је, најснажније могуће, истакнуто питање њихове верности Богу: да ли ће се поклонити царском идолу у долини Сенара или ће се суочити са царским гневом у ужареној пећи Вавилона? Пред сличним питањем се нашао и сам Пророк Данило када је требало да изабере између верности Богу (која је

за собом повлачила смрт у чељустима гладних лавова) или обожавања персијског владара (Дан. 3, 13–18; 6, 6–12)? И Пророк Данило и његови пријатељи су се одлучили за верност Богу.

Писац *Химне вере* у наставку сведочи и о великанима вере који *избеглоше оштрицу мача*. Исказ може да се повеже са Давидом (1Сам. 17, 45–47; уп. Пс. 144, 10), као и са низом пророка каснијег доба – Илијом, Јелисејем, Јеремијом (1Цар. 19, 1–3; 2Цар. 6, 26–32; Јер. 26, 7–24). То су били појединци из изабраног народа који су искусили претњу која је погодила све расејане Јевреје у доба Јестире, која је храбром вером спасила своје сународнике од планираног уништења (Јест. 13, 6; уп. Јест. 3, 13; 4, 13; 7, 3–4; 8, 1–9.10.16–17; уп. 1Клим. 55, 6).

Закључни наводи ст. 34 навраћају ратничком добу старозаветног народа Божијег и могу се, уопштено, применити на све споменуте личности укључујући и Самуила (уп. 1Сам. 7, 5–14), као и на касније националне лидере који су исказивали веру и верност у